

AGRICULTURA PARTICULARĂ – RESURSE UMANE ȘI MATERIALE

DENISA GHIZARU

Mediul rural a fost supus, de-a lungul ultimei jumătăți de veac, unor procese ce i-au modificat, uneori radical, unele dintre caracteristicile sale specifice.

Cooperativizarea forțată a agriculturii a distrus, practic, cadrul tradițional de viață al satului românesc, schimbând mentalitățile până atunci înrădăcinate în rândul populației sătești, diluându-i simțul proprietății și dezvoltându-i o oarecare stare de dependență. Resursele umane și materiale ale agriculturii, ca principală activitate economică de la sate, au cunoscut și ele modificări, printre care depopularea satelor este încă semnificativă ca amploare și consecințe.

După înlăturarea regimului comunist, societatea a început să revină la valorile de care fusese frustrată. S-a făcut simțită nevoia de a reda țăranului român rațiunea sa de a fi, proprietatea asupra pământului pe care-l lucrează și de care se simte legat. De aici a decurs apariția unui sector particular în agricultură, care ar trebui să contribuie la crearea premiselor unei concurențe reale pe piața specifică. De asemeni, desființarea cooperativelor agricole a produs schimbări, atât economice cât sociale, în mediul rural.

Studierea vieții satelor a constituit o preocupare constantă a Institutului de Cercetare a Calității Vieții, atât prin cercetări axate numai pe această temă, cât și prin includerea ei în lucrări mai ample.

Astfel, considerațiile care urmează folosesc o parte din datele culese pentru proiectul de cercetare având ca obiectiv principal evaluarea nivelului de trai din țara noastră¹. Chestionarul elaborat în cadrul acestei cercetări, aplicat în iunie 1994, a cuprins întrebări care ne permit prezentarea unor aspecte ale situației forței și mijloacelor de muncă din mediul rural, cu focalizare pe domeniul agriculturii. Pentru aceasta, vom releva mai întâi caracteristicile demografice ale populației investigate. Apoi vom lua în considerație statutul ocupațional al membrilor gospodăriilor rurale și locul lor de muncă. Vom

¹Cercetarea, coordonată de prof. univ. dr. Cătălin Zamfir, a cuprins un eșantion stratificat, probabilistic și multistadial de 2504 gospodării, care asigură reprezentativitatea la scară națională cu o eroare de 3%. Dintre acestea, am selectat cele 1035 de gospodării aflate în mediul rural (41,3%). Lucrarea *Dimensiuni ale sărăciei*, apărută în 1995 la editura Expert din București având același coordonator, reprezintă o primă finalizare a acestui proiect.

continua cu prezentarea dotării acestora cu teren, animale și utilaj agricol încercând, în final, să tragem unele concluzii generale.

1. Caracteristici demografice

Populația rurală investigată prezintă unele caracteristici demografice specifice. Astfel, cele 1035 de gospodării cuprind un număr de 3482 de persoane, ceea ce înseamnă o medie de 3,36 membri pe gospodărie.

Mărimea gospodăriei rurale este un element pe care-l vom lua în considerare în cele ce urmează, analizând variabila "numărul de membri din gospodărie". Distribuția valorilor acestei variabile, prezentată în Tabelul 1, ne furnizează date mai precise asupra mărimii gospodăriei rurale.

Tabelul 1
Distribuția numărului de membri din gospodărie

Persoane în gospodărie	Frecvențe	Procente din total
1	137	13,2
2	244	23,6
3	198	19,1
4	212	20,5
5	129	12,5
6	64	6,2
7	33	3,2
8	12	1,2
9	1	0,1
10	5	0,5

Deși gospodăriile cu doi membri sunt cele mai numeroase (23,6%), iar cele cu un singur membru destul de frecvente (13,2%), ceea ce se remarcă este ponderea mare a familiilor numeroase, cele cu patru sau mai mulți membri cumulând un procent de 44,2.

Tabelul 2
Tipuri de gospodărie

Tip gospodărie	Frecvențe	Procente din total
Activ singur	40	3,9
Pensionar singur	97	9,4
Un nucleu activ, fără copii	79	7,6
Un nucleu de pensionari	128	12,4
Un nucleu activ cu un copil	94	9,1
Un nucleu activ cu doi copii	89	8,6
Un nucleu activ cu trei sau mai mulți copii	66	6,4
Activ singur cu un copil	3	0,3
Activ singur cu doi sau mai mulți copii	9	0,9
Două nuclee fără copii	177	17,1
Două nuclee cu un copil	105	10,1
Două nuclee cu doi copii	103	10,0
Trei nuclee	25	2,4
Alte tipuri	20	1,9

Alte aspecte interesante se desprind din analiza distribuției tipurilor de gospodării întâlnite. Pentru aceasta, am diferențiat gospodăriile și după numărul de nuclee familiale ce le compun, asociat cu vârsta membrilor (activă sau de pensionare) sau cu numărul de copii în întreținere. Variabila rezultată prezintă distribuția de frecvențe din Tabelul 2.

Astfel, am putut evidenția faptul că gospodăriile formate din *două nuclee fără copii* (un cuplu de părinți și un cuplu tânăr, fără copii în întreținere), sunt cele mai numeroase în mediul rural, reprezentând 17,1% din totalul de 1035 de gospodării. De altfel, gospodăriile cu mai mult de un nucleu familial sunt destul de frecvente (39,4%), ceea ce ne-ar putea îndreptăți să considerăm acest tip de gospodărie drept caracteristic pentru mediul rural. De asemenea, o frecvență ridicată prezintă cuplul de pensionari singuri (12,4%), precum și gospodăriile formate dintr-un pensionar singur (9,4%), fapt explicabil prin existența unui proces de îmbătrânire a populației sătești, ca urmare a industrializării forțate, generatoare de dezechilibre, practicate în ultimele decenii.

Repartiția pe sexe a populației eșantionului este de 50,5% femei și 49,5% bărbați, deci aproape egală cu cea relevată de recensământul din 1993.

În ceea ce privește vârsta subiecților, remarcăm media de vârstă ridicată a capului de gospodărie (53 ani). Faptul se poate explica prin tradiția, respectată în cele mai multe cazuri, de a considera drept cap al gospodăriei pe *decanul* e. de vârstă, și nu pe cel care, să zicem, aduce venitul cel mai ridicat în gospodărie.

Media de vârstă a populației formate din toți membrii gospodăriilor este de 36 ani, iar a membrilor activi de 42 de ani. Coroborând vârsta și sexul cu statutul ocupațional, putem găsi medii de vârstă ușor diferite. Astfel, vârsta medie a bărbaților aflați în perioada activă a vieții este de 39 de ani, iar a femeilor din aceeași categorie, de 37 de ani.

Să vedem și cum se plasează aceste medii în raport cu intervalul vârstei active (pentru bărbați între 16 și 62 de ani, deci de 46 de ani, pentru femei între 16 și 57 de ani, deci de 41 de ani). Astfel, bărbații aflați la jumătatea acestui interval au 39 de ani, iar femeile aflate în aceeași situație, 37,5 ani, cifre identice sau semnificativ apropiate de mediile rezultate din ancheta de teren. Găsim deci în mediul rural o populație activă care se plasează, ca vârstă, în apropierea jumătății perioadei în care este aptă de muncă și care va îngroșa, într-un timp relativ scurt, rândurile pensionarilor, contribuind la menținerea sau accentuarea gradului de îmbătrânire a populației sătești.

În ceea ce privește pensionarii, femeile au o medie de vârstă de 68 de ani, iar bărbații, o medie de 70 de ani, ambele destul de mari, având în vedere speranța de viață în țara noastră.

Pregătirea școlară prezintă, de asemenea, unele particularități în mediul rural. Distribuția de frecvențe este prezentată în Tabelul 3.

Tabelul 3

Pregătirea școlară în mediul rural

Ultima școală absolvită sau în curs de absolvire	Frecvențe	Procente din total
Primară	763	21,9
Generală	907	26,0
Profesională	449	12,9
Liceu	700	20,1
Maiștri	46	1,3
Postliceală	65	1,9
Facultate	115	3,3
Fără școală	401	11,5

Trebuie discutată situația celor care se declară fără școală, întrucât există 108 persoane cu vârsta mai mare de 16 ani, neșcolarizate. Dintre acestea, 27,8% au vârsta sub 60 de ani. Din totalul populației de vârstă neșcolară, persoanele de vârstă activă neșcolarizate nu reprezintă decât un procent de 4,27, care este însă destul de aproape de limita de semnificație de 5%.

Pe de altă parte, remarcăm proporția destul de mare de persoane cu studii medii, apropiată de cifrele înregistrate pentru școala primară și generală. Luând în considerare și persoanele cu pregătire superioară (3,3% din total), putem conchide că nivelul educațional al populației din mediul sătesc corespunde unor cerințe medii, în conformitate cu specificul mediului de rezidență respectiv.

2. Statutul ocupațional și locul de muncă

Populația rurală prezintă întreaga paletă de ocupații pe care o întâlnim și în mediul urban. Contrar așteptărilor, însă, din cele 1035 de gospodării sătești cuprinse în eșantionul național, numai în 124 (12 %) capul de gospodărie este țaran. Iată cum se distribuie populația după statutul ocupațional al capului de gospodărie:

Tabelul 4

Statutul ocupațional al capului de gospodărie

Statut ocupațional	Frecvențe	Procente din total
Țaran	124	12,0
Salariat	12	1,2
Muncitor	237	22,9
Tehnician	89	8,6
Patron	12	1,2
Liber profesionist	13	1,3
Meseriaș	17	1,6
Salariat lucrător în cooperatie	8	0,8
Salariat cu studii superioare	37	3,6
Pensionar	394	38,1
Șomer	35	3,4
Casnică	18	1,7
Fără ocupație	30	2,9
Alt statut	9	0,9

Luând în considerare toți membrii gospodăriilor, numărul țăranilor este, bineînțeles, mai mare (283). De asemeni, dat fiind specificul mediului sătesc și înțelegând prin *țăran* orice persoană aptă de muncă și care nu are altă ocupație decât munca pământului, putem considera ca făcând parte din această categorie socio-ocupațională și casnicele.

Pentru întreaga populație, situația statutului ocupațional prezintă distribuția din Tabelul 5.

Se observă numărul mare de pensionari, în comparație cu celelalte categorii socio-profesionale. Totuși, folosind o clasificare mai puțin amănunțită și mai adecvată scopului propus (prin salariat am înțeles orice persoană aptă de muncă și care nu are unul din celelalte statute ocupaționale menționate în Tabelul 6), situația apare mai aproape de cea existentă pe țară.

Tabelul 5

Statutul ocupațional al membrilor gospodăriilor rurale

Statut ocupațional	Frecvențe	Procente din total
Preșcolar	317	9,1
Elev	574	16,5
Student	40	1,1
Militar în termen	19	0,5
Țăran	283	8,1
Lucrător asociație familială	14	0,4
Salariat	12	1,2
Muncitor	590	16,9
Tehnician	203	5,8
Patron	16	0,5
Liber profesionist	23	0,7
Meseriaș	38	1,1
Salariat în cooperatie	38	1,1
Salariat studii superioare	70	2,0
Pensionar	665	19,1
Șomer	152	4,4
Casnică	259	7,4
Fără ocupație	150	4,3
Alt statut	31	0,9

Tabelul 6

Principalele categorii ale statutului ocupațional în mediul rural

Statut ocupațional	Frecvențe	Procente din total
Preșcolar, elev, student	950	27,3
Țăran	283	8,1
Salariat	1584	45,5
Pensionar	665	19,1

Singura inadvertență este numărul mic de țărani. Aici trebuie să menționăm faptul că statutul ocupațional prezentat mai sus este cel declarat de capii de gospodărie, pentru toți membrii acesteia. În unele cazuri, noțiunile pot fi confuze, cum ar fi, de exemplu, pentru femeile ce se declară casnice, probabil pentru că nu sunt salariate. Însă din cele 259 de casnice din eșantion, 212 (reprezentând 6,1% din totalul populației) fac parte din familii care au pământ, deci pot fi considerate cu statut de agricultor, în marea majoritate. Aceasta ar mări procentul celor ce se ocupă exclusiv cu agricultura la 14,2.

Procentul relativ mare (27,3%) de tineri cuprinși în sistemul educațional este încurajator pentru viitorul satelor din România, cu condiția să existe o preocupare de a fixa acest tineret în mediul unde s-a născut.

Din analiza datelor culese se observă existența unui gol de forță de muncă specifică, în mod tradițional, mediului rural. Situația a fost creată, evident, de industrializarea disproporționată ce a durat decenii și a antrenat migrația masivă a populației dinspre sate spre orașe.

Locul de muncă a fost consemnat doar pentru capul de gospodărie și soția acestuia, deci nu putem trage concluzii din analiza datelor. Putem, totuși, să facem o prezentare a acestora (Tabelul 7), care să ne permită unele aprecieri sau comparații.

Tabelul 7

Locul de muncă al capului de gospodărie și al soției acestuia

Loc de muncă	Cap gospodărie		Soția acestuia	
	frecvențe	procente	frecvențe	procente
Societate comercială de stat	176	17,0	98	9,5
Regie autonomă	61	5,9	21	2,0
Unitate bugetară	98	9,5	85	8,2
Unitate cooperatistă	15	1,4	26	2,5
Societate mixtă (româno-străină)	2	0,2	0	0,0
Asociație agricolă	69	6,7	68	6,6
Asociație familială	11	1,1	16	1,5
Societăți particulare	17	1,6	19	1,8
Activitate pe cont propriu	75	7,2	86	8,3
Nu lucrează	116	11,2	197	19,0
Nu e cazul	395	38,2	419	40,4

Societățile de stat au ponderea cea mai mare, după cum era de așteptat, privatizarea fiind încă într-un stadiu incipient. Regrupând categoriile după felul proprietății și considerând numai pe cei care lucrează, obținem, conform cu Tabelul 8, o clasificare mai sugestivă din punctul de vedere al orientării forței de muncă din mediul rural.

Tabelul 8

Locul de muncă după felul proprietății

Loc de muncă	Cap gospodărie		Soția acestuia	
	frecvențe	procente	frecvențe	procente
Proprietate de stat	335	63,9	204	48,7
Proprietate particulară	189	36,1	215	51,3

Astfel, am putut pune în evidență faptul că, în ceea ce privește capul gospodăriei rurale, acesta lucrează cu precădere la stat, soția acestuia lucrează mai mult în sectorul particular, înțelegând prin acesta și munca pe propriul lot de teren agricol. Reiese de aici că o bună parte a veniturilor populației rurale nu provine din agricultură, așa cum ar fi normal, ci tot din munca salariată la stat.

3. Dotarea gospodăriei rurale cu teren agricol

Acum să vedem care este situația dotării gospodăriei țărănești cu pământ, element considerat, în mod tradițional, vital pentru mediul rural.

Din răspunsurile la întrebarea *Dispuneți de teren agricol?*, reiese că un procent destul de ridicat (și anume 21,8%) din totalul gospodăriilor rurale, nu dețin pământ. În ceea ce privește numărul de persoane, procentul se regăsește identic (21,8% din totalul persoanelor cuprinse în eșantion trăiesc în gospodării fără pământ), neexistând, deci, o legătură între mărimea gospodăriei și dotarea acesteia cu teren agricol.

Cine sunt cei care nu au pământ? Din totalul de 226 de gospodării care se află în această situație, cele mai multe (70,4%) au capul de gospodărie un salariat, ceea ce este normal. Apoi, 26,5% sunt gospodării de pensionari, dar există și 7 cazuri de gospodării țărănești fără pământ.

Mai edificator ar fi să considerăm întreaga populație, nu numai capul de gospodărie. În analizele care urmează, am considerat cu statut de țăran și casnicele care fac parte din familii cu pământ, iar în categoria *vârsta activă* am introdus toate persoanele apte de muncă și care nu au unul din celelalte statute ocupaționale. Situația este prezentată în Tabelul 9.

Tabelul 9

Înzestrarea gospodăriei rurale cu teren agricol în funcție de statutul ocupațional al membrilor acesteia

	Țărani		Pensionari		Vârsta activă	
	frecvențe	procente	frecvențe	procente	frecvențe	procente
Au pământ	479	96,8	568	85,4	965	70,3
Nu au pământ	16	3,2	97	14,6	407	29,7

Observăm că procentele sunt destul de ridicate la toate categoriile, crescând de la țărani la pensionari și salariați.

Detaliind ultima categorie și reținând cazurile cu frecvențe relevante, obținem:

Tabelul 10

Înzestrarea cu teren agricol a gospodăriilor cu membri care nu sunt țărani

	Muncitor		Tehnician		Intelectual		Șomer		Fără ocupație	
	frecv.	proc.	frecv.	proc.	frecv.	proc.	frecv.	proc.	frecv.	proc.
Au pământ	413	72,7	138	68,0	46	65,7	116	76,3	129	86,0
Nu au pământ	155	27,3	65	32,0	24	34,3	36	23,7	21	14,0

Întâlnim din nou procente ridicate. Acest fapt se poate datora atât provenienței predominant rurale a tuturor categoriilor de persoane active, indiferent de pregătire, cât și modului în care s-a făcut împrăștierea cu pământ după revoluția din 1989. De discutat este cazul celor declarați fără ocupație, în număr total de 150, din care un procent foarte ridicat (86%) fac parte din gospodării cu pământ. Probabil că în majoritatea cazurilor ei participă la munca acestuia și, neavând o altă ocupație de bază, ar putea fi considerați țărani, ceea ce ar modifica datele din Tabelul 9.

Să vedem acum și cum se prezintă situația din punctul de vedere al mărimii suprafețelor de teren deținute de gospodăriile rurale. Așa cum am mai menționat, un număr de 226 gospodării din cele 1035 cuprinse în eșantion, nu dețin teren agricol. Restul de 809 posedă o suprafață totală de 1800,86 ha, în medie 1,74 ha pe gospodărie și 0,6 ha pe persoană.

Pentru gospodăriile cu pământ, am însumat suprafețele separat, pentru fiecare categorie generală de statut ocupațional al capului de gospodărie și am calculat procentele din totalul suprafeței de teren declarate. Datele sunt prezentate în Tabelul 11. Ultima coloană a acestuia reprezintă suprafețele medii deținute de gospodăriile din fiecare categorie:

Tabelul 11

Dotarea cu pământ în funcție de statutul ocupațional al capului de gospodărie

Statut cap gospodărie	Suma (ha)	Procent din total suprafață	Media (ha)
Cap gospodărie țăran	303.81	16,87	2.32
Cap gospodărie pensionar	917.79	50,96	2.75
Cap gospodărie activ dar nu țăran	579.26	32,17	1,68
<i>Total gospodării cu pământ</i>	1800.86	100,00	1,74

Concluzia cea mai interesantă este că pământul este deținut, în cea mai mare parte (50,96% din totalul suprafeței declarate), de pensionari, aceștia având și cea mai ridicată medie a suprafeței pe gospodărie. Un procent destul de ridicat (32,17%) aparține persoanelor active care nu sunt țărani, numai restul de 16,87% fiind lucrat de persoane pe care le putem considera calificate în domeniul agriculturii. Media suprafeței pe gospodărie este însă mai mare în cazul țăranilor decât în cel al celorlalți subiecți de vârstă activă, dar mai mică decât în cazul pensionarilor.

Am confirmat astfel, încă o dată, prin relevarea faptului că pământul este deținut în mare parte de pensionari, îmbătrânirea acută și cronică a forței de muncă specifice mediului rural.

Pe de altă parte, am pus în evidență existența unui sector important de populație din mediul rural (atât ca mărime cât și ca dotare cu teren agricol), care lucrează în același timp și în alte domenii. Se pune problema randamentului pe care aceste persoane îl pot avea în asemenea condiții, chiar dacă media suprafeței pe gospodărie este mai scăzută decât la celelalte categorii.

Țăranii, acea forță de muncă specifică satelor, apar aproape ca neglijabili în raport cu celelalte categorii socio-profesionale, atât ca număr cât și ca suprafață de pământ exploatată. Nici media acestei suprafețe pe gospodărie nu este mai mare decât la pensionari, nefăcând decât să confirme această concluzie.

4. Dotarea gospodăriei rurale cu utilaj agricol

Utilajul agricol, folosit ca mijloc specific de muncă, este foarte rar întâlnit în gospodăria sătească. Numai un procent de 19,6% din totalul eșantionului rural posedă utilaje pentru munca pământului.

Tabelul 12

Utilaje agricole în gospodăria rurală

Denumire utilaj	Număr	Procent de gospodării care dețin
Tractor	22	2,1
Semănătoare	8	0,8
Discuitoare	8	0,8
Combină	0	0,0
Secerătoare	1	0,1
Plug tractat de animale	87	8,4
Prășiitoare tractată de animale	55	8,4
Grăpă	60	5,8
Altele	109	10,5

În Tabelul 12 sunt listate toate utilajele declarate de subiecți, dar repartitia lor pe gospodării nu e uniformă. Astfel, 118 gospodării posedă un singur utilaj agricol (11,4% din total), 39 au două utilaje (3,7%), 33 au trei utilaje, 13 gospodării au patru utilaje și o gospodărie are cinci utilaje. Dotarea tehnică a agriculturii particulare este, deci, după cum reiese din răspunsurile date de subiecți, foarte slabă, total insuficientă pentru realizarea unei productivități cel puțin acceptabile.

Dacă examinăm legătura dintre dotarea cu utilaj agricol și statutul capului de gospodărie, vom vedea (Tabelul 13) că salariații sunt cei mai bine utilați (cifrele fiind mici, am reținut numai valorile absolute).

Tabelul 13

Dotarea cu utilaje în funcție de statutul ocupațional al capului de gospodărie

Denumire utilaj	Număr total	Număr utilaje în gospodăriile de:		
		țărani	pensionari	salariați
Tractor	22	1	2	19
Semănătoare	8	0	0	8
Discuitoare	8	0	0	8
Combină	0	0	0	0
Secerătoare	1	0	0	1
Plug tractat de animale	87	15	35	37
Prășitoare tractată de animale	55	9	23	23
Grapă	60	9	27	24
Altele	109	13	39	57

Iată că veniturile obținute din agricultură nu permit dotarea tehnică. Aceasta este posibilă cu precădere acolo unde există și venituri salariale sigure, deci în gospodării *mixte*. Oricum, media numărului de utilaje pentru gospodăriile care posedă pământ fiind de 0,42, singura concluzie este precaritatea dotării agriculturii particulare. Ieșirea din această situație ar putea fi acordarea de credite cu dobânzi mici, care ar permite și celorlalte categorii de lucrători din agricultură achiziționarea mijloacelor de muncă adecvate.

Una dintre caracteristicile activităților agricole de după 1989 este reconsiderarea muncii animalelor. Chestionarul a surprins și acest aspect, solicitând numărul de cabaline pe care le dețineau subiecții. Cifrele sunt tot foarte mici: numărul total este de 163, din care 66 la salariați, 51 la țărani și 46 la pensionari.

5. Concluzii

- Forța de muncă din mediul rural este formată cu precădere din salariați. Țăranii declarați ca atare și femeile casnice din gospodăriile cu pământ sunt în număr relativ mic.
- Salariații lucrează mai ales în întreprinderi de stat.
- Pregătirea școlară a persoanelor apte de muncă este bună.
- Pensionarii dețin cel mai mult teren agricol. Urmează salariații și, pe ultimul loc, țărani. Gospodăria țărănească nu deține mai mult pământ, în medie, decât celelalte tipuri de gospodării. Acesta este lucrat mai mult de persoane fără o calificare adecvată (salariați) și de persoane care au depășit vârsta activă (pensionari).
- În ceea ce privește utilizarea, gospodăriile de salariați au mai multe posibilități de a achiziționa cele necesare practicării unei agriculturi productive.